

MUROD MUHAMMAD DO'STNING "LOLAZOR" ROMANIDA TIL VA USLUB

Qorayeva Xolida Nurmat qizi

qorayevaxolida220@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Magistratura bo'limi O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi II-kurs magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17371448>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Murod Muhammad Do'stning "Lolazor" romanida til va uslubning badiiylik mezonlari asosida tahlili berilgan. Asarda muallifning uslubiy yondashuvi, obraz yaratishdagi til vositalari, xalqona iboralar va stilistik figuradan foydalanish holatlari o'rganilgan.

Аннотация: В статье дается анализ языка и стиля романа Мурада Мухаммада Доста «Лолазор» на основе художественных критериев. Стилистическое творчество автора в произведении осуществляется с использованием образного языка, народных выражений, стилистических фигур.

Abstract: This article provides an analysis of the language and style of Murad Muhammad Dost's novel "Lolazor" based on artistic criteria. The author's stylistic production in the work is carried out with the use of figurative language, folk expressions, and stylistic figures.

Kalit so'zlar: til, uslub, badiiylik, stilistik vosita, xalqona iboralar, muallif nutqi, dialog.

Ключевые слова: язык, стиль, художественность, стилистический прием, народные выражения, авторская речь, диалог.

Keywords: language, style, artistry, stylistic device, folk expressions, author's speech, dialogue.

Adabiy asarning badiiy kuchi, avvalo, uning til va uslubida namoyon bo'ladi. Yozuvchining hayotni aks ettirishdagi san'atkorligi, ijtimoiy-hayotiy voqelikni qanday idrok etishi va uni qanday yetkazishi aynan til va uslub orqali yuzaga chiqadi. Murod Muhammad Do'st zamonaviy o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri sifatida tilni nihoyatda nozik va mahorat bilan ishlatadigan yozuvchilardan sanaladi. Uning "Lolazor" romanida til va uslub masalasi alohida e'tiborga loyiq.

Asosiy qism

Asarda tilning badiiylik darajasi

Roman tili badiiy adabiyotga xos barcha jihatlarni o'zida mujassam etgan. Murod Muhammad Do'st xalqona iboralardan, maqol va matallardan, obrazli ifodalardan mohirona foydalangan. Masalan "Odam bolasining yuragi doim bir nuqtani sog'inib urarkan..." Bu jumla orqali muallif insoniyatga xos eng tabiiy his – sog'inchni poetik ruhda yetkazadi. Yurak va sog'inch obrazlari orqali real voqelik emotsional-estetik ifoda bilan boyitiladi.

Uslubiy xususiyatlar

Murod Muhammad Do'stning uslubi lirik-falsafiy tafakkur bilan yo'g'rilgan. U o'z asarlarida ko'pincha tasviriy vositalar, kinoya, istehzo va metaforalarga murojaat qiladi. "Lolazor" romanida bu uslub yanada chuqurroq namoyon bo'ladi. U voqelikni tanqidiy-falsafiy nuqtai nazardan talqin qiladi. Shuningdek, muallif betakror tabiat tasvirlari bilan o'quvchini o'ziga rom etadi: "Lolazor bahorning ko'ylagini kiygan edi – yengil, beg'ubor, salqin..." Bu kabi

tasvirlar yordamida Murod Muhammad Do'st nafaqat makonni, balki vaqtni ham hissiy tusda ifodalaydi.

Dialog va personaj nutqi

Roman personajlarining nutqi orqali ularning xarakteri, ijtimoiy mavqei, ichki dunyosi ochiladi. Qahramonlar og'zidan chiqqan so'zlar ko'pincha xalqona, jo'yali, ko'ngilga yaqin tarzda tuzilgan. Bu esa asarning xalqchil ruhini oshiradi.

Masalan, qariya personajlar og'zidan chiqqan iboralar ko'pincha hayotiy tajriba va donolikni ifodalaydi: "Hayot — to'qilgan shoyi emas, har injiq ipini o'zing sidirib chiqasan." Bunday iboralar o'quvchiga chuqur falsafiy ma'no yetkazadi.

1. Til: Soddalik va xalqona ohang

Tahlil:

Roman tili – xalqona, sokin, ravon va hayotga yaqin. Qahramonlar o'z davri va ijtimoiy muhitiga mos holda gapiradilar. Shu orqali muallif o'quvchini voqea ichiga tortadi. Misol: "E, bolam, bu hayotda har bir odamning lolazori bo'ladi. Faqat uni topa olganlar baxtli..."

Tahlil: Bu jumlada oddiy xalqona ibora ishlatilgan. "Lolazor" – ramziy ma'noda ishlatilmoqda (quyida bu haqida batafsilroq).

2. Badiiy tasvir va ramziy obrazlar

Tahlil:

Muallif badiiy tasvir vositalaridan – ramz, metafora, epitet kabi shakllardan ko'p foydalanadi. Ayniqsa "lolazor" so'zining o'zi ramziy tushunchaga aylanadi.

Misol: "Lolazor... bu so'zni u yuragida yuritar, lekin tili ayta olmas edi."

Tahlil: "Lolazor" bu yerda oddiy guldonli joy emas, orzu, baxt, tinchlik, poklik timsoli. Har kimning yuragida "lolazori" bor – bu o'ziga xos filosofik obraz.

3. Ichki monolog va ruhiy holat

Qahramonlar ko'pincha o'z-o'ziga murojaat qiladi, ichki kurash, hayot haqidagi tafakkur ularning monologlari orqali ochiladi.

"Lolazor" muallifi yaqin kechmishga katta mas'uliyat bilan halol yondashadi, ayni shu masalada konyuktura maqsadlarini ko'zlab, har maqomga yo'rg'alayveradigan, kaltabin, munofiq kimsalar bilan oshkora munozaralar olib boradi. Uzoq yillar Nazar Yaxshiboev bilan muloqotda bo'lgan, uni yaqindan bilgan, undan goh yaxshiliklar ko'rgan, goh ranjigan haqgo'y adib Saidqul Mardonov pirovardida o'z vijdonini so'roqqa tutadi:

"AGARDA YAXSHIBOYEVNING O'RNIDA MEN O'ZIM BO'LGANIMDA-CHI?

AGARDA MEN O'ZIM OSHNOGA OSHNO BO'LGANIMDA-CHI? O'SHANDA NE BO'LARDI?¹

Misol: "Shu yerda qolaymi? Qolaymi, yo yo'limni davom ettiraymi? Qaysi biri to'g'ri?.."

Tahlil: Bu savollar orqali qahramonning ichki azobi, hayotiy qarorlar oldidagi ikkilanmasi tasvirlanadi. Bunday uslub psixologik tahlilga boy.

4. Shevalar va og'zaki nutq elementlari

¹ Умарали Норматов

Tahlil: Muallif personajlarning ijtimoiy kelib chiqishiga qarab ularni har xil tarzda so'zlatadi. Bu realistik ruh yaratadi.

Misol: *"Ana xuddi aytgandek bo'ldi-ku, kechasi chaqmoq urdi desam, ishonmaysiz!"*

Tahlil: "Desam, ishonmaysiz" kabi ifodalar og'zaki nutq uslubiga yaqin. Bu orqali muallif xalqning ruhiy dunyosini qay holatda ekanligini ko'rsatadi.

5. Falsafiylik va teran fikrlar

Tahlil: Romanda hayot, o'tkinchilik, orzu, baxt, adolat kabi mavzular, falsafiy qarashlar o'z ifodasini topadi.

Misol: *"Hayot — bu orzular va armonlar orasida o'tgan yo'l. Kimdir uni yurib o'tadi, kimdir adashadi."*

Tahlil: Bu kabi jumlar roman uslubining falsafiy va hayotiy tahlilga boy ekanini ko'rsatadi.

Til soddaligi Xalqona, ravon "Bolam, bu hayotda har bir odamning lolazori bo'ladi."

Ramz ishlatish "Lolazor" – orzu, poklik timsoli "Lolazor... bu so'zni u yuragida yuritar..."

Falsafiy uslub Hayot, baxt, adolat haqida mulohazalar "Hayot — bu orzular va armonlar orasida o'tgan yo'l."

Ichki monolog Ruhiiy kurash, qaror olish "Qolaymi, yo yo'limni davom ettiraymi?"

Og'zaki nutq Realistik ifodalar, sheva "Desam, ishonmaysiz!"

1. Tili

a. Soddalik va tabiiylik

Muallif asarda sodda, ravon va xalqona tildan foydalanadi. Dialoglar va tasvirlar o'quvchiga yaqin bo'lishi, real hayotdagi gaplashuv uslubini eslatishi bilan ajralib turadi.

Karvonboshi: — *Karvonning yo'lini to'smasang, bas, — dedi — qaroqchiyam karvonning yo'lini to'smagan.*

Norg'ul yigit (Yaxshiboyev?):— *Yo'g'-ye... To'sgan, talagan emasmi?*

Karvonboshi:— *To'smagan — to'xtatgan xolos. Keyin ularni olib bo'lib, yana karvonni o'tkazib yuborgan. Tushundingmi?*

Bu suhbatdan shu ko'rinadiki Yaxshiboyevning qarama-qarshi axloqiy pozitsiyasi, "to'sish" va "talash" o'rtasidagi noaniqlik mavzusi ko'tariladi

Yaxshiboyev (Nazar) va Oshno suhbatidan:

Oshno: — *Biz... risoladagidek yashashimiz kerak, inson muqaddas ruhi qarshi turadi!*

Yaxshiboyev: — *Biz u yo'l bilan nonga yetkazmizmi? Esla, non uchun yozardik. "Orifiy ham ko'ngil uchun yozadi...", dedi, "Ko'ngil bir chaqaga arzimastiki ham mumkin."*

Bu yerda ideallar va real hayotning keskin farqi tasvirlanadi .

Yaxshiboyev va Oshno orasidagi keskinlik:

Oshno: — *Qo'y bu gaplarni... Bulduruqda ham aytgan bo'lar edingmi? Aytmasang omon yuribsanki.*

Yaxshiboyev : — *Achchiq ham bo'lmaydi, lekin bu — hayot haqiqatining bo'yi.*

Bu jumlar qahramonlar orasidagi qarama-qarshilikni, idealizm va realizm bahsini ochib beradi. Nazar Yaxshiboyev bilan Oshno bosh qahramonlar bo'lib, ularning suhbatlari orqali idealizm-realizm ziddiyatlari, sovet davri turg'unligi, ma'naviy inqiroz aks etadi.

b. Shevalar va og'zaki nutq elementlari

Asarda muallif o'ziga xos uslubda, ya'ni realistik til orqali voqealarni yoritadi. Qahramonlarning ijtimoiy kelib chiqishiga monand tarzda shevaga oid so'zlar yoki og'zaki nutq unsurlaridan foydalanadi. Ayniqsa qishloq hayotini tasvirlashda shevalardan mohirona foydalanadi. Bu uslub qahramonlarning tabiiyligini oshiradi, shuningdek, obrazlarni jonliroq qiladi.

1. *"O'zing ayt, bo'vijon, bu qachon tugaydi?"*

– Bu yerda "bo'vijon" so'zi shevaga xos bo'lib, adabiy tilda "buvi" yoki "buvi onam" deyiladi.

2. *"O'sha yigitlaram paxtaga chiqqanmish."*

– So'z oxiridagi "–mish", "–ram" qo'shimchalari voqea haqida eshitib bilganligi yo'li bilan gapirilayotganini bildiradi – bu ham odatda shevalarda ko'proq ishlatiladi.

c. *Ma'naviy-ma'rifiy boylik*

Adib "Lolazor" romanida xalqona ruhni kuchaytirish, obrazlarning dunyoqarashini ochib berish maqsadida iboralar, hikmatli so'zlar va iboralarga boy til ishlatadi.

"Odam qachon o'z yelkasiga ishonmasa, yurakning qattiqligi ham foyda bermaydi", dedi ota. (Lolazor, 54-bet)

Tahlil:

1. *Hikmatli so'z – "Odam qachon o'z yelkasiga ishonmasa..."*

– Bu yerda yelka so'zi ramziy ma'noda ishlatilgan. "Yelkasiga ishonmoq" – bu o'ziga, kuchiga, irodasiga ishonish demak. Muallif bu bilan inson mustaqil fikrga ega bo'lishi kerakligini ko'rsatadi.

2. *Iboraviy ifoda – "yurakning qattiqligi"*

– Bu ibora ko'proq bardosh, qat'iyat ma'nosini bildiradi. Ya'ni yuragi "qattiq" bo'lsa ham, agar ishonchi bo'lmasa, bu qattiqlik samara bermaydi.

3. *Badiiy uslub* – Dialog shaklida berilgan. Bu usul orqali muallif ota obrazining hayotiy tajribasini ochadi, uning donishmandligini ko'rsatadi.

Xulosa

Murod Muhammad Do'stning "Lolazor" romanida til va uslub yozuvchining badiiy mahoratini yaqqol namoyon etadi. Asar tili sodda, xalqona va shu bilan birga chuqur ma'no qatlamlariga ega. Yozuvchi o'z qahramonlarining ichki dunyosini, ruhiy kechinmalarini ifodalashda jonli so'z, o'ziga xos iboralar va xalq maqollari orqali tabiiylik va samimiyatni yaratadi. Dialoglar xalq nutqiga yaqin, obrazlar fikrlari esa badiiy ifoda vositalari bilan boyitilgan.

Uslub jihatidan "Lolazor" ijtimoiy-psixologik roman sifatida zamon ruhini aks ettiradi: unda satira, lirizm va falsafiy mushohada uyg'unlashgan. Yozuvchi tili orqali hayotiy haqiqat, insoniy iztirob va umidlar o'ziga xos tarzda tasvirlanadi. Shuningdek, muallifning o'ziga xos kinoyali, lekin samimiy ohangi asarga o'ziga xos badiiy ta'sirchanlik beradi. Shunday qilib, "Lolazor" romanining tili va uslubi o'zbek adabiy tilining go'zalligini, xalqona so'z boyligining qudratini ko'rsatadi hamda yozuvchining ijodiy individual uslubini yuksak darajada namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Умарали Норматов Яқин кечмишининг ҳалол ва бадий теран тахлили

Мурод Муҳаммад Дўст ижодига бир назар

2. Do'st, Murod Muhammad. "Lolazor". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1982.

3. Qosimov, B. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.

4. Karimov, N. O'zbek nasrida badiiy til masalalari. – Toshkent: Fan, 2008.

5. Jo'rayev, M. Badiiy matn va uslub. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.

6. Mamajonov, Z. Til va uslub muammolari. – Toshkent: Fan, 1998.